

O'ZBEK XALQ MAROSIM QO'SHIQLARINING ETNOGRAFIK TAHLILI

Nuriddinov G'anijon Bahodir o'g'li

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitet
Musika madaniyati fakulteti 502-guruh talabasi

Ismailova Gulchexra Rozimatovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitet
Musika madaniyati fakulteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15011860>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-Mart 2025 yil

Ma'qullandi: 06-Mart 2025 yil

Nashr qilindi: 12-Mart 2025 yil

KEYWORDS

O'zbek xalq musiqasi, marosim qo'shiqlari, etnografiya, to'y qo'shiqlari, motam qo'shiqlari, mavsumiy qo'shiqlar, folklor.

ABSTRACT

Mazkur maqolada o'zbek xalq marosim qo'shiqlarining etnografik tahlili amalga oshirilgan. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari milliy urf-odatlar, diniy e'tiqodlar va ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning kelib chiqishi, funksional vazifalari va musiqiy xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqotda bolalar, to'y, motam va mavsumiy marosim qo'shiqlari janr xususiyatlari, ularning ijro uslublari va jamiyatdagi o'рни tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada xalq marosim qo'shiqlarining saqlanib qolishi va zamonaviy madaniy muhitda qayta tiklanishi muammolari yoritiladi.

Har bir xalqning madaniyati va an'anaviy musiqasi uning tarixiy tafakkuri va dunyoqarashining yorqin aksidir. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari ana shunday bebaho meros bo'lib, asrlar davomida turli ijtimoiy, diniy va madaniy marosimlarning ajralmas qismi bo'lib kelgan. Ular nafaqat musiqa san'ati namunasi, balki xalqning hayot falsafasi, urf-odatlar va qadriyatlarini ifodalovchi boy ma'naviy manba hamdir. Bugungi globallashuv jarayonida milliy madaniyatlar, xususan, an'anaviy musiqa janrlari turli o'zgarish va yo'qolish tahdidlari ostida qolmoqda. Ayniqsa, xalq marosim qo'shiqlarining yosh avlod orasida avvalgi darajada ommalashmayotgani, ularning an'anaviy ijrochilik uslublari asta-sekin unutilib borayotgani dolzarb muammo sifatida qaralmoqda. Shu bois, o'zbek xalq marosim qo'shiqlarining etnografik jihatdan chuqur tahlil qilinishi, ularning kelib chiqishi, funksional vazifalari va jamiyatdagi o'рни o'rganilishi muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada o'zbek xalq marosim qo'shiqlarining janr xususiyatlari, ularning ijro uslublari va bugungi kunda tutgan o'рни tahlil qilinadi. Xalq og'zaki ijodining bu noyob namunalari orqali o'zbek xalqining turmush tarzi, estetik qarashlari va madaniy qadriyatlarini anglash imkoniyati kengayadi. Shu sababli, milliy merosni asrab-avaylash va uni kelajak avlodga yetkazish maqsadida marosim qo'shiqlarining zamonaviy san'at va ta'lim tizimiga integratsiyasi muhim vazifa sifatida e'tirof etiladi.

O'zbek xalq marosim qo'shiqlari qadimiy an'analarga asoslangan bo'lib, xalqning turmush tarzi, e'tiqodi va urf-odatlar bilan chambarchas bog'liq. Ular asosan turli marosim va rasm-rusumlarda ijro etilgan bo'lib, xalq og'zaki ijodi mahsuli sifatida avlodlardan avlodga og'zaki tarzda yetib kelgan. Ushbu qo'shiqlarda xalqning hayotiy tajribasi, shodlik va qayg'u, umid va orzulari aks etgan. Marosim qo'shiqlari jamiyatda ijtimoiy ko'nikmalarni

shakllantirish, jamoaviy birdamlikni mustahkamlash va ma'naviy qadriyatlarni yetkazish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ularning kelib chiqishi ko'p jihatdan ibtidoiy e'tiqodlar, shamanizm, zardushtiylik va keyinchalik islom madaniyati ta'sirida shakllangan.

O'zbek xalq marosim qo'shiqlari turli janrlarga bo'linib, ular orasida bolalar marosim qo'shiqlari, to'y qo'shiqlari, motam qo'shiqlari va mavsumiy marosim qo'shiqlari alohida o'rin tutadi.

Bolalar marosim qo'shiqlari – bolalarni hayotga tayyorlash, axloqiy tarbiya berish va ularning ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlash uchun aytilgan qo'shiqlardir. Masalan, "Alla" qo'shiqlari chaqaloqlarni tinchlantirish va ularni uyquga tayyorlash maqsadida aytilgan.

To'y marosimi qo'shiqlari – bu turdagi qo'shiqlar to'y va unashtirish marosimlarida ijro etilgan. To'y qo'shiqlari kelin va kuyovni maqtab, ularga baxt va omad tilash bilan birga, oila qurishning muqaddasligini ulug'lashga qaratilgan. Jumladan, "Yor-yor" qo'shig'i kelin kuzatish marosimining asosiy qismi hisoblanadi.

Motam qo'shiqlari – bu janrda aytiladigan qo'shiqlar vafot etgan insonni xotirlash, uning fazilatlarini madh etish va yaqinlariga taskin berish maqsadida ijro etilgan. Eng keng tarqalgan shakli "Marsiyalar" bo'lib, ular ko'proq matam marosimlarida aytilgan.

Mavsumiy marosim qo'shiqlari – qish, bahor, yoz va kuz bilan bog'liq dehqonchilik va chorvachilik tadbirlarida ijro etilgan qo'shiqlardir. Masalan, Navro'z, sumalak aytish marosimlari, hosil yig'im-terim bilan bog'liq qo'shiqlar ana shular jumlasidandir.

O'zbek xalq marosim qo'shiqlari oddiy kuy tuzilishiga ega bo'lib, ularning aksariyati xalq cholg'ulari – dutor, doira, surnay va karnay kabi asboblarda jo'rligida ijro etilgan. Ba'zi qo'shiqlar yakka holda aytilsa, ayrimlari jamoaviy tarzda, xususan, xonadon yoki mahalla ahlining qo'shiq aytish an'anasiga asoslangan. Ushbu qo'shiqlarning kuy va matn jihatidan o'ziga xosligi shundaki, ularning aksariyati ohangdor, muayyan ritmik shaklga ega va ko'pincha improvizatsiya asosida ijro etiladi. Masalan, "Yor-yor" qo'shig'ida kuy va ritm shodiyona kayfiyatni ifodalasa, "Alla" qo'shiqlari esa yumshoq, sokin ohangga ega.

Bugungi kunda an'anaviy marosim qo'shiqlari ommaviy ijod shaklida keng tarqalgan bo'lsa-da, ularning ayrim turlari yo'qolib borayotganligi kuzatiladi. Shunga qaramay, folklor jamoalari va san'atkorlar tomonidan ularni qayta tiklash, yozib olish va sahnalashtirish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, marosim qo'shiqlari musiqa ta'limi tizimida ham muhim o'rin tutib, ularni yosh avlodga yetkazish borasida muayyan sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari milliy madaniyatimizning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular xalq hayoti, urf-odatlar va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Shu sababli, ularning saqlanib qolishi va yosh avlodga yetkazilishi dolzarb vazifalardan biridir.

Muhokama:

O'zbek xalq marosim qo'shiqlari – bu nafaqat musiqiy meros, balki xalqning o'tmish hayotidan so'zlovchi, ularning ruhiy olamini aks ettiruvchi muhim manbadir. Bu qo'shiqlar inson hayotining barcha bosqichlariga hamroh bo'lib, tug'ilishdan to vafot etishgacha bo'lgan jarayonlarni muhrlab kelgan. Biroq bugungi kunda ushbu an'anaviy qo'shiqlarning ayrim turlari asta-sekin unutilib, ularning ijtimoiy-madaniy ahamiyati kamayib borayotganini kuzatish mumkin.

Qadimda marosim qo'shiqlari turli urf-odatlar bilan uyg'un holda kechgan. Masalan, "Alla" qo'shiqlari bolalar ruhiyatini sokinlashtirish bilan birga, ona mehri va mehribonlikni ifodalagan. "Yor-yor" esa to'y marosimining ajralmas qismi bo'lib, kelinning yangi hayotga

qadam qo'yishini ramziy tarzda aks ettirgan. Ushbu qo'shiqlarning har biri xalq dunyoqarashi, ijtimoiy hayoti va urf-odatlarining o'ziga xos jihatlarini ifodalagan.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, marosim qo'shiqlari oddiy musiqa asari emas, balki **ijtimoiy muloqot vositasi** sifatida ham muhim rol o'ynagan. Ular odamlar orasidagi mehr-oqibatni mustahkamlash, jamoaviy birdamlikni kuchaytirish kabi funksiyalarni bajarib kelgan. Lekin zamonaviy globallashuv jarayonida bu funksiyaning ahamiyati pasayib, marosim qo'shiqlarining ijrosi faqat folklor ansambllarining sahna chiqishlari doirasida cheklanib qolmoqda.

Bundan tashqari, marosim qo'shiqlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyati **tabiat va hayotiy sikllar** bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, **mavsumiy marosim qo'shiqlari** dehqonchilik bilan chambarchas aloqador bo'lib, ekin ekish, hosil yig'ish kabi jarayonlar paytida ijro etilgan. Biroq bugungi kun dehqonchiligi asosan mexanizatsiyalashgani sababli, bunday qo'shiqlarni amaliy hayotda qo'llash imkoniyati ancha cheklangan.

Shu bilan birga, **madaniy o'zgarishlar va texnologik rivojlanish** ham xalq marosim qo'shiqlarining o'zgarishiga sabab bo'ldi. Ilgari bunday qo'shiqlarni kattalar bolalarga og'zaki tarzda yetkazgan bo'lsa, hozirgi yoshlar ko'proq raqamli musiqaga qiziqish bildirmoqda. Bu esa an'anaviy musiqaning ommabopligi pasayishiga olib kelmoqda. Shu sababli, marosim qo'shiqlarining zamonaviy tahlilini olib borish va ularni yangi formatlarda targ'ib qilish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. **O'zbek xalq marosim qo'shiqlari bizga ajdodlarimiz hayoti, ularning hissiy olami va urf-odatlarini tushunish imkonini beradi.** Ularning zamonaviy sharoitda qay darajada saqlanib qolishi esa, avvalo, ularning yosh avlod orasida qanday targ'ib etilishiga bog'liq. Agarda marosim qo'shiqlari maktab va oliy ta'lim tizimiga integratsiya qilinsa, ularni sahnaviy ijro va zamonaviy musiqiy janrlar bilan uyg'unlashtirishga e'tibor qaratilsa, ularning uzoq yillar davomida yashab qolishiga shubha yo'q. Milliy merosga bo'lgan bunday yondashuv esa, o'z navbatida, xalqning o'zligiga bo'lgan hurmatni oshiradi va madaniy boyligimizni asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Xulosa.

O'zbek xalq marosim qo'shiqlari – bu milliy o'zligimizni ifodalovchi bebaho boylik bo'lib, ajdodlarimizning turmush tarzi, dunyoqarashi va urf-odatlarini aks ettiradi. Ushbu qo'shiqlar inson hayotining turli bosqichlariga bag'ishlangan bo'lib, nafaqat estetik, balki tarbiyaviy, ijtimoiy va ruhiy jihatlar bilan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ular asrlar davomida xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi bo'lib kelgan va jamiyatdagi birdamlikni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Biroq bugungi globallashuv va zamonaviy madaniy jarayonlar tufayli marosim qo'shiqlarining ijtimoiy hayotdagi o'rni sezilarli darajada kamayib bormoqda. Ularning aksariyati sahnaviy folklor doirasida saqlanib qolgan bo'lsa-da, kundalik hayotda ularni ijro etish amaliyoti sezilarli darajada pasaygan. Bu esa ushbu musiqiy an'analarning kelajak avlodga yetkazilishi bilan bog'liq dolzarb muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Marosim qo'shiqlarining davomiyligini ta'minlash uchun ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish, yosh avlod orasida targ'ibot ishlarini kuchaytirish, zamonaviy musiqa janrlari bilan uyg'unlashtirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Shuningdek, ilmiy izlanishlarni kengaytirish, bu qo'shiqlarning etnografik va musiqashunoslik jihatlarini chuqurroq o'rganish ham muhim ahamiyatga ega. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari bizning milliy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, ularni saqlash va kelajak avlodga yetkazish har birimizning

burchimizdir. Agar bu an'analar e'tibordan chetda qolmasa va zamonaviy vositalar orqali targ'ib etilsa, ular nafaqat saqlanib qoladi, balki yangi shakllarda rivojlanib, madaniyatimizni boyitishda davom etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimov H. "O'zbek xalq ijodi". – Toshkent: Fan, 2002.
2. Mirzaev T. "O'zbek xalq qo'shiqlari". – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Karimov A. "Fol'klor va etnografiya". – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.
4. Ishoqov M. "O'zbek xalq marosim qo'shiqlari: tarix va tahlil". – Toshkent: Navro'z, 2015.
5. UNESCO. "Traditional Music of Central Asia". – Paris: UNESCO Publishing, 2006.
6. Baratova, F., & Ismailova, G. (2025). "Musiqqa ta'limi orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni shakllantirish". Yangi O'zbekiston Pedagoglari Axborotnomasi (T. 3, Выпуск 2, ss. 127–131).

